

Prof. dr. **Majra Lalić**, (majra.lalic@unmo.ba)

Nastavnički fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru

mag. soc. rada **Ivana Arapović**

Dom zdravlja Mostar

*Izvorni naučni rad
Original scientific paper*

Rodna ravnopravnost u obrazovanju: kako ignorisanje rodne ravnopravnosti oblikuje buduće društvo u Bosni i Hercegovini

Sažetak

Cilj rada je utvrditi ulogu obrazovnog sistema u oblikovanju stavova prema rodnoj ravnopravnosti kvantitativnom i kvalitativnom analizom udžbenika i obrazovne dokumentacije na svim nivoima obrazovanja. Fokus je na suptilnim porukama, vrijednostima i predrasudama koje obrazovni materijali prenose te njihovom utjecaju na formiranje identiteta i društvenih uloga. Naglašava se važnost ranog djetinjstva kao ključnog perioda socijalizacije, pri čemu obrazovni sistem ima potencijal da reprodukuje ili mijenja društvene norme.

Ključne riječi: rodna ravnopravnost, obrazovni sistem, socijalizacija, udžbenici,

Uvod

Danas svjedočimo da se u teoriji, u mnogo dokumenata, govori o pomacima u vezi s rodnom ravnopravnošću, da postoje mnogi dokumenti kojima bi se trebala štititi ravnopravnost i zabranjivati diskriminacija na osnovu spola ili roda, ali svakodnevica i stvarne životne okolnosti pokazuju da je realnost daleko od željenog stanja. Poznavajući sve to, ne možemo da se ne zapitamo: šta je onda prepreka i problem za njihovu realizaciju? Koji je razlog za postojanje diskriminacije ili čak nasilja kao ekstremnog oblika diskriminacije? U ovom radu krenut ćemo od početka odgojno-obrazovne vertikale, analizirajući sistem obrazovanja od ranog djetinjstva do visokoškolskog obrazovanja. Fokus ćemo staviti na manje očite, ali ključne faktore koji oblikuju rodnu ravnopravnost, a,

nažalost, često ostaju neprepoznati u okvirima formalnog odgoja i obrazovanja. Obrazovni proces, kao "predstavnik" drugog najvažnijeg okolinskog faktora koji utječe na razvoj dječije ličnosti, snažan je instrument za oblikovanje i formiranje stavova i percepcija vezano za rodnu ravnopravnost. Marshall i Reihartz (prema Stjepanović-Zaharijevski, Gavrilović i Petrušić, 2010) ukazuju na važnost obrazovanja naglašavajući da su učionice mikrokosmos društva, koje podjednako odražavaju njegove snage i bolesti te se u njima ogledaju obrasci socijalizacije djece, koji često dovode do iskrivljene percepcije rodних uloga. Cilj ovog rada je kritički analizirati odabrane, relevantne udžbenike i dokumentaciju koja se koristi na različitim nivoima obrazovanja da bi se utvrdilo kako oni oblikuju stavove prema rodnoj ravnopravnosti. Pri uvidu u udžbenike i dokumentaciju i njihovoj analizi fokus će biti na kritičkom promišljanju o njihovom utjecaju na pojedinca i društvo koje obrazovni sistem kreira.

U radu smo željele dati prikaz kroz obrazovanje od ranog djetinjstva iz razloga što formiranje stavova počinje veoma rano i zasniva se na interakcijama i iskustvu s okruženjem. Stavovi predstavljaju rezultat socijalizacije i usvajaju se kroz socijalno učenje (Petz, 1992) i jedan su od osnovnih pojmova za razumijevanje društvenog života (Pennington, 1996). Od velike je važnosti usmjeriti promišljanja na odgoj i obrazovanje od ranog djetinjstva, jer se tada formira temelj za sve ono što će se dešavati u svim aspektima razvoja pojedinca. Predškolsko doba i utjecaj koji dolazi iz institucije baza su na koju će se kasnije naslagati svi utjecaji koji dolaze kroz odgojno-obrazovni sistem. Veoma su bitne poruke koje dijete dobija kroz školovanje, nastavne sadržaje, od institucija i nastavnika. One oblikuju dječije stavove prema drugima, vjerovanja, pogled na svijet i svoju ulogu u njemu.

Prisutnost rodne nejednakosti u predškolskom nastavnom materijalu

Razvoj dječijeg mišljenja, stereotipa i uvjerenja seže vrlo rano, u period najranijih poruka od roditelja, učiteljica, učitelja i drugih važnih osoba. Dinamika rodne nejednakosti u predškolskoj literaturi utječe na razvojnu logiku, ostavljajući rodnu nejednakost neopaženom i neriješenom u društvenim igrama. Od ranog perioda djeca počinju vjerovati da postoji razlika između spolova u vidu akademskog uspjeha, mogućnosti i mjesta koje zauzimaju u društvu. Muška dominacija odigrava se u pozadini patrijarhalnog svijeta i doseže daleko od dječijih igrališta i priča. Ako pedagoški pristup ne koristi širi društveni kontekst, on potvrđuje društveno nametnute norme

patrijarhata, posljedično potvrđujući stereotipne rodne uloge, te reproducira rodne nejednakosti. Razvojna logika i rano učenje podrazumijevaju vrijeme predodređeno za podršku socijalnom, emotivnom i kognitivnom razvoju djeteta, koje u startu biva obojeno toksičnim patrijarhalnim normama nezdravim i za djevojčice i za dječake, dovodeći do različitih psihosomatskih oboljenja.

U ovom radu analizirale smo dokument pod nazivom *Novi vodič za planiranje za predškolski odgoj*, koji koristi odgajatelj(ca)ma za planiranje dnevnih odgojno-obrazovnih aktivnosti.

Tabela 1. *Raspodjela aktivnosti prema spolu*

Aktivnosti	Ženski model	Muški model
Odgojno-obrazovna	1	
Zanatska		4
Kućanski poslovi	1	

U *Tabeli 1* može se primijetiti kako se odgojno-obrazovne i kućanske aktivnosti pripisuju gotovo isključivo ženskom modelu, dok se zanatske aktivnosti dominantno vežu za muški model. Ovakva raspodjela potvrđuje rodne stereotipe u kojima se ženama dodjeljuju briga i obrazovanje, a muškarcima produktivnost i praktične vještine. Primjer stereotipnih aktivnosti prikazuje ulogu majke kao negujuću, što zapravo samo po sebi nije problem kao činjenica da je to jedina uloga žene. Žena postaje objekt koji se brine za ukućane bez akademskog obrazovanja i drugih životnih uloga. Ovakvim pristupom šalje se vrlo jasna poruka djeci, koja predodređuje djevojčice za negujuća zanimanja i ulogu majke, dok se od dječaka traže produktivnost, vještine i akademsko znanje.

Tabela 2. *Analiza upotrebe jezika u odnosu na rodnu osjetljivost*

Jezik	Ženski	Muški
Rodno neutralan		
Rodno osjetljiv		
Rodno stereotipan	2	34

U *Tabeli 2* prikazana je rodno stereotipna upotreba jezika, pri čemu

su osobe koje štite i pomažu zajednici te imaju aktivnu ulogu u društvu prikazane u muškom rodu, dok su briga o ukućanima i obavljanje kućanskih poslova prikazani u ženskom rodu. U prilog tome kako društvo od najranijeg perioda usmjerava fokus interesovanja djece idu i igračke, koje su stereotipno predodređene: njegujuće, mirne i tihe za djevojčice, a aktivne i produktivne za dječake. Igra nije samo bezazlena zabava za djecu – zapravo je usmjerena na rano učenje koje podržava rast djece u različitim razvojnim područjima i fazama, pa je stoga važno da nudi jednake mogućnosti svoj djeci. Predškolsko učenje nije igra iako igra može biti korisna za učenje i razvoj djece. Isto tako u nekom trenutku postaje prostor za usvajanje i reprodukciju rodne nejednakosti.

Tabela 3. *Prikaz porodičnih modela*

Majka i otac	1
Drugi porodični oblici	0

Analizirajući dokument za predškolski odgoj, uočile smo prikaz porodice (*Tabela 3*) kroz heteronormativni standard, pri čemu porodicu čine majka, otac i djeca. Isključivanje drugih oblika porodičnih modela predstavlja štetnu praksu na više razina. Djeca iz neheteronormativnih porodica, poput jednoroditeljskih, porodica s dvije majke ili dva oca, mogu se upitati šta s njihovim porodicama nije u redu ako su izložena samo heteronormativnom prikazu porodice. Ovakve okolnosti mogu dovesti do osjećaja srama, izolacije, samoizolacije, nesigurnosti ili smanjenog samopouzdanja. S druge strane, djeca iz heteronormativnih porodica koja se tokom školovanja i odrastanja nisu susrela s neheteronormativnim prikazom porodica mogu odrasti u mlade osobe s mnogo stereotipa, predrasuda i diskriminacije. Djeca koja se susretnu s nepoznatim više će pokazivati diskriminaciju, socijalno izolirati ili provoditi vršnjačko nasilje zbog nesigurnosti i neznanja.

Odgajateljice i odgajatelji u predškolskim ustanovama koji reproduciraju sadržaj s isključivo heteronormativnim sadržajem mogu utjecati na socijalnu izolaciju djece iz neheteronormativnih porodica, kao i stvaranje vrlo ograničenog pogleda na svijet. Djeca izložena takvim sadržajima uskraćena su za adekvatno i potpuno znanje, koje ograničava i djecu iz heteronormativnih i djecu iz neheteronormativnih porodica. Posljednja istraživanja govore o potrebi za rekonceptualizacijom uvjerenja i praksi kojima su djeca izložena od najranije dobi. Psihičke posljedice izloženosti rodnoj nejednakosti dovode do demotivacije djece za aktivnosti koje nisu rodno stereotipne. Ta izloženost dovodi i do odbacivanja od vršnjak(inj)a i veće mogućnosti vršnjačkog zlostavljanja.

Rodna nejednakost prikazana u literaturi, kroz medije ili igračke usmjerava

dječije želje, interesovanja i ograničavajuće oblikuje samopercepciju. Ako se od malih nogu šalje poruka da su žene njegovateljice i ako ih prikazuju samo kroz takve uloge, djeca nemaju priliku vidjeti žene koje su uspješne u stereotipnim muškim zanimanjima. Kad nema vidljivosti žena u najrazličitijim zanimanjima i ulogama, djevojčice se nemaju s kime poistovjetiti. Dugoročno gledano, izloženost rodnoj nejednakosti oblik je rodnog nasilja, koje ostavlja negativne posljedice i na djevojčice i dječake. Može dovesti do povećane anksioznosti, depresije, prisutnosti nasilja kasnije u životu, posebno kod djevojčica. Također, kao posljedica rodne nejednakosti pojavljuju se izolacija, siromaštvo, rani brakovi, neželjene trudnoće.

Rodna perspektiva u analizama sadržaja čitanki od prvog do devetog razreda

Čitanke, kao osnovni udžbenici koji se koriste u maternjem jeziku u školama, uz funkciju usvajanja jezika i pismenosti, utječu i na formiranje stavova, identiteta i pogleda na svijet. Kroz njih se djeca upoznaju sa svijetom književnosti, razvijaju kritičko mišljenje, odgajaju se i socijaliziraju. One bi trebale podrazumijevati pažljivo odabrane tekstove u odnosu na uzrast, uvažavajući podneblje, kulturu i duh naroda čijem su naraštaju namijenjeni (Milovanović 2014). U nastavku ćemo se fokusirati na prezentaciju podataka koje smo smatrale relevantnima za postizanje rodne ravnopravnosti. Sve čitanke od prvog do devetog razreda napisale su autorice.

Tabela 4. *Zastupljenost tekstova u čitankama koje su napisali autorice i autori*

Tekstovi koje su napisali	Autorice	Autori	Ukupno
Čitanka za 1. razred	5	7	12
Čitanka za 2. razred	15	56	71
Čitanka za 3. razred	10	20	30
Čitanka za 4. razred	12	33	45
Čitanka za 5. razred	4	20	24
Čitanka za 6. razred	2	29	31
Čitanka za 7. razred	4	33	37
Čitanka za 8. razred	6	38	44
Čitanka za 9. razred	2	38	40
Ukupno	60	274	334

Uz činjenicu da su žene autorice udžbenika, evidentno je da u čitankama

dominiraju tekstovi koje su napisali muški autori. Dakle, može se primijetiti da su žene često autorice udžbenika za razrede osnovne škole, dok su muškarci u tom području manje zastupljeni. Ta činjenica može odražavati ukorijenjene društvene stereotipe. Baranović, Jugović i Doolan (2010) navode kako postoji rašireno mišljenje da su žene prirodno povezanije s djecom mlađe dobi, što može utjecati na njihovu prisutnost u ovom segmentu obrazovanja. Bitanga (2023:26) u diplomskom radu navodi da se žene nešto više nego muškarci pojavljuju kao autorice tekstova u udžbenicima za hrvatski jezik za niže razrede osnovne škole.

Tabela 5. *Zastupljenost muškaraca i žena kroz uloge i zanimanja u osnovnoškolskim čitankama*

Čitanka/ Razred	Žene – glavne uloge	Muškarci – glavne uloge	Predstavljanje žena kroz zanimanja	Predstavljanje muškaraca kroz zanimanja	Ukupno ljudi prikazano
Prvi	14	20	Kuharica, bibliotekarka, operna pjevačica, domaćica, učiteljica	Ljekar, pilot, kuhar, majstor, poštari	34
Drugi	10	15	Domaćica	Golman, glumac	25
Treći	6	4	Pjevačica u horu	Mudrac	10
Četvrti	5	20	Domaćica, kćerka nosi ručak ocu, učiteljica	Zubar, brijač, car, mudrac, sudija, trgovac, šofer, kestenlija, novinar, učitelj, muzičar, umjetnik, ministar, otac kreči, otac na gradilištu, drvosječa, mašinovođa	25
Peti	2	6	Mlinarica	Obučar, čoban, mlinar	8
Šesti	3	9	Uloga sestre, majke	Majstor, hodža, paša, kralj, mudrac, car, obučar, uloga oca, pisar	12
Sedmi	6	12	Uloge bake i majke, vezilja, kućanski poslovi	Obučar, kapetan, pjesnik, sudija, pisar	18

Osmi	10	21	Hasanaginica, sultanija, uloga kćeri, učiteljica, stjuardesa	Profesor, vojnik, lugar, trgovac, bogat, uloga djeda, špijun, ljekar, pilot, kontrolor leta, lovac, profesor, sudija	31
Deveti	4	13	Begovica, sopranistica, balerina	Lovac, trgovac, knez, učitelj, pjesnik, scenski radnik, majstor, lugar, vojnik, efendija, vezir, mizantrop, načelnik, općinski činovnik, advokat, kralj	17
Ukupno	60	120			180

Posmatrajući prethodnu tabelu, može se uočiti da su muškarci kao glavni likovi priča više nego dvostruko zastupljeni u odnosu na glavne ženske likove. Kao glavni likovi u čitankama od prvog do devetog razreda zastupljeniji su muškarci, koji se pojavljuju u 120 uloga (67%), dok su žene prikazane kao glavni likovi u samo 60 uloga (33%). Ta razlika posebno je uočljiva u tekstovima čitanki od četvrtog do devetog razreda. Dakle, djeca su tokom osnovnog školovanja najčešće u prilici susretati muške likove u glavnim ulogama u pričama. Ovakva dominacija muških likova u odnosu na žene može implicirati dominaciju perspektive, gdje su muškarci nosioci radnje, kao važniji, aktivniji i utjecajniji u društvu. Također nosi okolnosti u kojima djevojčice nemaju priliku u literaturi naći ženske uzore i poistovjetiti se s njima. Ako imaju priliku za to, te uloge uglavnom su tradicionalne i stereotipne, što doprinosi kreiranju pasivne uloge žene, ograničavanju djevojčica na određena zanimanja i formiranju stereotipnog samopouzdanja. Zanimanja poput ljekara, sudije, pilota, advokata, koja su dodijeljena muškim likovima u čitankama, raznolika su, profesionalna i često ih možemo povezati s autoritetom i moći. Muški likovi dodatno se ističu i kroz uloge s društvenim autoritetom, poput kralja, efendije, cara itd. Sve to upućuje na dominaciju muških uloga u kulturnom, političkom i društvenom životu u odnosu na ženska zanimanja i uloge ograničene na privatnu i porodičnu sferu, što odražava neravnopravnost u društvu i tradicionalne obrasce. Iz *Tabele 5* vidljivo je da je žena predstavljena kroz ulogu majke i domaćice, čime se potvrđuje heteropatrijarhalni stereotip žene kao majke, domaćice, osobe zadužene za brigu u porodici (Baranović, Jugović i Doolan, 2008).

Posljedice rodne nejednakosti kojoj su izložena djeca u osnovnim školama imaju dugotrajne učinke u smislu prihvatanja stereotipa, ograničavanja željenih

aktivnosti, razvoja samopouzdanja i slike o sebi, internaliziranje ograničenih mogućnosti u smislu rodno definisanih normi. U toj dobi djeca nesvjesno usvajaju servirane obrasce i očekivanja. Naprimjer, ako se žene prikazuju isključivo kroz uloge majke ili domaćice, djevojčice mogu odrasti uz uvjerenje da je to ono što se od njih očekuje bez razvoja profesionalnih aspiracija, posebno u zanimanjima koja se predstavljaju kroz dominantno muške figure. Nesvjesno mogu odustati od tehničkih zanimanja ili profesionalnog sporta, poput nogometa, koji su prikazani kroz dominantnu mušku ulogu. Za razliku od toga, dječaci mogu internalizirati poruku koja umanjuje mogućnost posla iz područja pedagogije i tzv. njegujućih zanimanja. Ovakve poruke od ranih dana ograničavaju djecu na nesvjesnom, ali dubokom nivou.

Ako obrazovni sistem kontinuirano prikazuje rodno stereotipne uloge, djeca u uzrastu osnovne škole internaliziraju poruke važnih im osoba, kao što je nastavno osoblje, što utječe na samopouzdanje i razvoj identiteta. Nevidljivost žena u zanimanjima prikazanim kroz dominantno muške uloge sužava izbor zanimanja za koje se djevojčice mogu interesirati. Čest primjer toga je izostavljanje žena kroz važne historijske trenutke, zbog čega djeca često u tom uzrastu ne vide važnost žena u historijskim uspjesima, ali i u budućnosti. Ako su izložena prikazu žena samo kroz tradicionalne heteropatrijarhalne uloge, razvija se negativno mišljenje prema ženama koje izlaze iz okvira, pa tako i unutar samih razreda u slučaju da djevojčice, naprimjer, odlaze na radionice robotike, informatike ili se bave hobijima poput nogometa.

Škole kao obrazovne institucije imaju važnu ulogu u širenju rodne nejednakosti otežavajući razvoj i korištenje punih potencijala svih učenica i učenika. U literaturi muškarci su obično zastupljeni u javnoj sferi, dok se žene i dalje prikazuju u domenu kućanskih i njegujućih poslova. U tekstovima se djevojčice najčešće prikazuju kao lijepe i nježne, čime se stavlja naglasak na vanjski izgled, dok su dječaci proaktivni i hrabri (Cocorada, 2018). Prikaz nejednake rodne ravnopravnosti negativno utječe na mentalno zdravlje i djevojčica i dječaka. Ako se šalje poruka da su dječaci hrabri i da ne plaču, odgajamo generacije koje izrastaju u muškarce kojima je zabranjeno pokazivati emocije, osim eventualno ljutnje i bijesa. Zabrana pokazivanja emocija poput tuge dugoročno dovodi do razvoja anksiozno-depresivne simptomatologije, koja često vodi u ovisnost i konzumaciju alkoholnih pića, koja je prilično društveno prihvaćena za muškarce.

Prisutnost rodne nejednakosti u srednjoškolskom nastavnom materijalu

Ranije smo naglasile da su čitanke jedan od ključnih odgojno-obrazovnih “alata” u formalnom obrazovanju mladih. Njihova primjena evidentna je u većini srednjih škola bez obzira na struku, tako da je utjecaj na mlade i izgradnju njihovih stavova i pogleda na svijet bitan. Kroz čitanke se mladi uvode i upoznaju sa svijetom književnosti, upoznaju i izučavaju jezik, kulturno naslijeđe, ali isto tako oblikuju vrijednosti, stavove i poglede na različite fenomene. Svi tekstovi koji čine jednu čitanku kreiraju polaznu tačku za učenje mladih kako razmišljati kritički, razvijati emocionalnu pismenost, prepoznavati društvene obrasce i razvijati lični i kulturni identitet. Dakle, uz obrazovnu, one imaju snažnu pedagošku i društvenu funkciju. Društvo kroz udžbenike prenosi mladima ideje koje su u osnovi društvenog sistema, kao što su društveno prihvaćena mišljenja, ponašanja i modeli kojima se usvajaju rodne uloge (Hodžić, Bijelić i Cesar, 2003). Oslanjajući se na tu spoznaju, njihova je važnost u vezi s rodnom ravnopravnošću znatna, uzimajući u obzir način na koji su žene predstavljene u odnosu na muškarce te kolika je i kakva njihova zastupljenost u tekstovima. Svi ovi podaci direktno utječu na mlade u kreiranju njihove svijesti o tome šta je prihvatljivo i očekivano za koju ulogu u društvu. Imajući sve ovo u vidu, čitanke predstavljaju nastavne materijale koji doprinose oblikovanju budućih generacija te zbog toga trebaju odražavati vrijednosti jednakosti, pravednosti, u kojima rodna ravnopravnost ne smije biti zanemarena. U ovom radu napraviti ćemo kratki kvantitativni prikaz zastupljenosti žena i muškaraca u čitankama te načina njihovog prikazivanja u smislu uloga s kvalitativnim osvrtom na podatke.

Prikaz rodne nejednakosti u udžbenicima negativno utječe na mentalno zdravlje učenica i učenika, posebno u adolescenciji, kada se uveliko formiraju naš identitet i samopouzdanje. Fokus ćemo staviti na cjelinu i zbirne podatke za sve četiri čitanke da bismo dobile cjelovit uvid u poruke koje učenici/-ce nose sa sobom po završetku srednjoškolskog obrazovanja. Ovakvim pristupom željele smo uvidjeti postoji li kontinuitet ili diskontinuitet kad je riječ o rodnoj ravnopravnosti u odnosu na prethodne nivoe obrazovanja te kakva se ukupna poruka u vezi s njom šalje kroz odgojno-obrazovni put.

Za čitanke koje se trenutno koriste u srednjim školama, obuhvatajući razrede od prvog do četvrtog, autori su muškog spola. Napominjemo da pojedini autori ili autorice potpisuju više tekstova te se ne polazi od principa “jedan tekst – jedan/-na autor/-ica”. Ipak, za potrebe analize ključno je razmotriti ukupan broj radova po autorima i autoricama kako bi se sagledala

rodna zastupljenost i identifikovale razlike u broju tekstova koje su napisali muškarci u odnosu na žene.

Tabela 6. *Zastupljenost autorica i autora po čitankama*

Tekstovi koje su napisali	Autorice	Autori	Ukupno
Čitanka za 1. razred	3	64	67
Čitanka za 2. razred	1	75	76
Čitanka za 3. razred	1	37	38
Čitanka za 4. razred	4	50	54
Ukupno	9	226	235

Podaci u *Tabeli 6* pokazuju izraženu neravnotežu u korist muških autora, čiji tekstovi zauzimaju čak 92% ukupnog sadržaja koji se nudi kroz srednjoškolsko obrazovanje. Ovakva dominacija muških autora može mladima sugerisati da su muškarci ti koji kreiraju djela vrijedna uvrštavanja u udžbenike. S druge strane, nizak postotak tekstova koje su napisale autorice može poslati poruku da se književna važnost žena kao autorica može smatrati izuzetkom i da tekstovi koje su napisale žene nisu ravnopravan dio književno važnog opusa.

Tabela 7 zasnovana je na kvantitativnim podacima iz teksta “Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo” (2016). Autori/-ce su prikazali/-e podatke po čitankama od prvog do četvrtog razreda srednje škole. U našem radu sastavile smo zbirnu tabelu koja prikazuje rodnu zastupljenost u ilustracijama u sve četiri čitanke.

Tabela 7. *Prikaz žena i muškaraca u ilustracijama čitanke srednjih škola*

Čitanka / Razred	Žene	Muškarci	Grupa ljudi / neutralno	Kombinacije Ž + M, učitelj i djeca itd.)	Ukupno ljudi prikazano	Ukupno ilustracija
Prvi	7	55	12	0	74	168
Drugi	6	43	41	0	49	90
Treći	5	45	14	3	65	92
Četvrti	6	64	4	2	76	96
Ukupno	24	207	71	5	264	446

Navedeni podaci ukazuju na neravnotežu u zastupljenosti žena u odnosu na muškarce u ilustracijama / fotografijama u udžbenicima. U svim udžbenicima od prvog do četvrtog razreda dominiraju ilustracije i fotografije muškaraca, kao i muški glavni likovi u tekstovima. Analizirajući dalje ilustracije i fotografije iz sve četiri čitanke, možemo primijetiti i izraženu rodnu neravnopravnost u predstavljanju likova. Tradicionalne, stereotipne uloge boginja, proročica i muza dominiraju u čitanci za prvi razred, dok su muškarci prikazani kao naučnici, ratnici, filozofi. Evidentno je da se žene prikazuju na mnogo manjem broju fotografija u odnosu na muškarce, a zajednički prikazi muškaraca i žena uglavnom su povezani s umjetničkim djelima i često sa stereotipnim prikazivanjem žena kao svetica, vještica, ljepotica, što doprinosi širenju patrijarhalnog pogleda na svijet. Takva tendencija nastavlja se i u udžbenicima za treći i četvrti razred. To ukazuje na manjak svijesti o rodnoj ravnopravnosti u školskim udžbenicima, gdje dominiraju muški likovi, a ženske uloge stavljaju se po strani, marginalizuju ili su predstavljene stereotipno, što utječe na formiranje rodni uloga kod učenika/-ca. Stereotipni prikaz žene govori o muškarcima kao vođama te ih smješta u javni prostor u društvu, dok se žene prikazuju u ulogama gdje se smještaju u privatnu sferu, i to najviše u njegujućim ulogama, poput majke, supruge, kćerke (Baranović, Jugović i Doolan 2008). Tako, npr., ženski lik u djelu "Djevojka brža od konja" prikazan je kao nadnaravno biće, koje može biti savršeno samo ako ne postoji u stvarnom svijetu. Često su u tekstovima prikazivane kao žrtve, osobe koje se potčinjavaju i trpe. Prikazivanje žene donekle je i polarizovano te se predstavlja kao biće između svetica i preljubnice, što je prikazano kroz likove Ane Karenjine i Penelope. Muškarci su predstavljeni kao oni koji dominiraju, koji se pitaju i odlučuju. Evidentno je i površno prikazivanje žena koje se odnosi samo na vanjski izgled, bez zalaženja u dubinu i složenost ženskog bića. Zanimljivo je da se u čitanci za treći razred pojavljuje tekst s inkluzijom manjinskih grupa poput Roma/-kinja, ali bez dodatne obrade, dublje analize ili kritičkog razmatranja.

Rodni stereotipi s kojima se djeca susreću u školama formiraju društvena očekivanja i norme, pri čemu su djevojčice prikazane kroz pasivne i njegujuće uloge, dok su dječaci proaktivni i uspješni. Tako djevojčice mogu razviti nisko samopouzdanje i osjećaj inferiornosti u odnosu na dječake. S druge strane, dječacima se šalje poruka da moraju biti hrabri i da ne smiju pokazivati emocije. Iako pripadnost određenom spolu ne podrazumijeva da ćemo željeti određeni način života, postoji velika potreba za pripadanjem, zbog čega zavisimo od društvenih normi (Butler, 2004). Internalizirani rodni stereotipi ostavljaju ozbiljne psihičke posljedice za djevojčice i dječake. U početku ograničavaju

pokazivanje interesa za određene aktivnosti ako nisu društveno propisane, dugoročno dovode do razvoja anksioznosti, depresije, samopovređivanja i drugih psihičkih poteškoća i poremećaja, zbog toga što guše dječiju autentičnost. U trenutku kada dijete izrazi autentičnu potrebu koja, npr., nije u skladu s nametnutim rodnim normama i kad odrasla osoba reaguje tako da dijete ušuti ili mu zabrani posezanje za ispunjenjem potrebe, u njemu ostaje podražaj, energija koja se zadrži i s vremenom razvije u anksioznost.

Analiza zastupljenosti rodne ravnopravnosti u elaboratima na visokoškolskim institucijama

U okviru ovog rada razmatrale smo i kvalitativno analizirale četiri elaborata studijskih programa za koje smatramo da su relevantni za obuku budućeg nastavnog kadra, koji će obrazovati i oblikovati buduće generacije prosvjetnih radnika/-ca. Nastavnici/-e imaju bitnu ulogu u poticanju rodne ravnopravnosti kroz ophođenje prema učenicima/-ama od najranije dobi. Njihova praksa poučavanja, dijalog s učenicima/-ama (studenti/ca/ma) i postojanje predrasuda rezultiraju različitim očekivanjima u vezi s postignućima dječaka i djevojčica (Štimac Radin, 2010). Zbog toga su analizirani elaborati studijskih programa *Pedagogije i Specijalne pedagogije, Psihologije i sociologije, Razredne nastave i Predškolskog odgoja*. U analizi ćemo se ograničiti na dostupnu i navedenu službenu dokumentaciju studijskih programa, koja predstavlja pokazatelj institucionalnog pristupa rodnoj ravnopravnosti i poruka koje se kroz obrazovne sadržaje prenose studenti(ca)ma i društvenom okruženju. Dat ćemo podatke o tome koliko se u elaboratima vodilo računa o primjeni rodno osjetljivog jezika, koliko su teme rodne ravnopravnosti zastupljene u kurikulumu, tj. literaturi, omjer broja autora i autorica u literaturi koja se aktivno koristi i zastupljenost članova i članica u komisijama za izradu ili inovacije elaborata. Napominjemo da su podaci uzimani iz elaborata dostupnih na sajtu fakulteta te su neki od njih inovirani programi.

Elaborati su strateški bitni dokumenti kojima se definišu svi ključni elementi nekog studijskog programa u visokom obrazovanju, određuju ciljeve studija, kompetencije koje se stječu, strukturu nastavnih sadržaja, metodologiju izvođenja nastave, načine evaluacije, kao i preporučenu literaturu. Sadrže i silabuse koji predstavljaju plan i program za svaki predmet koji se izučava, te cilj, sadržaj, nastavne jedinice, popis literature, predmetnog nastavnika/cu itd. U nastavku rada dajemo tablerni prikaz zapažanja po studijskim programima u odnosu na rodnu osjetljivost i teme koje su prisutne u elaboratima, a u sadržaju mogu implicirati na rodnu ravnopravnost. U daljnjoj analizi osvrnut ćemo

se na to tretira li literatura iz navedenih predmeta na bilo koji način rodnu ravnopravnost.

Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru 2021. usvojio je Gender akcijski plan (GAP) (izvor dostupan na: <https://www.unmo.ba/media/2882/plan-rodne-ravnopravnosti-na-unmo.pdf>) i tako preuzeo odgovornost da kao institucija promoviše i osigurava rodnu ravnopravnost u svim segmentima svog djelovanja. Kroz ovaj plan treba se promovisati rodna ravnopravnost u naučnom i umjetničkom istraživanju, integracija rodne perspektive u učenju i podučavanju, unapređenje kvaliteta života i rada te, između ostalog, ukloniti rodno utemeljene stereotipe, predrasude i prakse koje potiču rodnu neravnopravnost.

Tabela 8. *Prisutnost rodne osjetljivosti u elaboratima studijskih programa*

Elaborat studijskog programa	Rodno osjetljiv jezik	Teme / predmeti rodne ravnopravnosti u sadržajima / literaturi	Zastupljenost autora/-ica u spisku literature	Omjer članova i članica u komisiji za izradu elaborata
Pedagogija i specijalna pedagogija	Ne koristi rodno osjetljiv jezik	- Interkulturalni odgoj - Sociologija - Inkluzija - Socijalna pedagogija	Muških autora 122, ženskih 78	Od 11 članova komisije osam su muškarci
Predškolski odgoj	Ne koristi rodno osjetljiv jezik	- Inkluzija u obrazovanju - Psihologija - Ljudska prava	Muških autora 135, ženskih 56	Od tri člana komisije dva su muškarci
Psihologija i sociologija	Prevladava neutralan, ali nema dosljedne rodne inkluzivnosti (uglavnom se koristi generički muški rod – “učenik”, “autor”, “nastavnik”).	- Sociologija identiteta - Sociologija braka i spolnosti - Psihologija marginalnih grupa - Inkluzija u obrazovanju - Socijalna psihologija - Novi socijalni pokreti	Muških autora 150, ženskih 34	Od tri člana komisije dva su muškarci
Razredna nastava	Ne koristi rodno osjetljiv jezik	- Pedagogija - Psihologija - Sociologija	Muških autora 117, ženskih 23	Od četiri člana komisije svi su muškarci

Uvidom u elaborate navedenih programa, po pitanju korištenja *rodno osjetljivog jezika* uočeno je da ni jedan ne koristi rodno inkluzivan jezik npr. studenti i studentice ili nastavnici i nastavnice. Dalje, u dijelu teksta koji govori o sticanju titule najčešće korišten izraz za diplomirane studente (samo u muškom rodu) je profesor ili magistar. U ovim odgojno-obrazovnim profesijama, gdje možemo reći da su žene tradicionalno dominantnije u praksi, uočava se neusklađenost u korištenju rodno ispravne terminologije. Tako se u elaboratima spominju profesionalne titule i akademski nazivi u muškom rodu poput *pedagog, psiholog, učitelj, magistar pedagogije, profesor predškolskog odgoja*, bez paralelne upotrebe ženskih oblika. Tamo gdje se govori o kompetencijama koje se stiču po završetku studija, također se sve piše u muškom rodu, npr. student će po završetku studija biti osposobljen...ili profesor predškolskog odgoja će moći... U dokumentima je evidentno da ne postoji napomena da se svi termini koji se koriste u muškom rodu odnose i na žene. Također, nema ni napomene koja bi upućivala na rodnu inkluzivnost u smislu da će se u dokumentu radi jezičke i gramatičke jednostavnosti koristiti izrazi samo u muškom rodu. Iz perspektive rodne ravnopravnosti, ovakav način pisanja formalnih dokumenata predstavlja problem koji upućuje na nevidljivost žena u profesiji u kojoj su dominantne, kakav tretman se može očekivati u onima u kojima još uvijek nisu ravnopravno zastupljenje? Rodna jednakost podrazumijeva jednakost svih ljudskih bića, bez obzira na njihov spol ili rod, a na nju u društvu mogu ukazivati mnogi elementi, a jedan je od njih element jezika (Mahmutović, 2022).

Dalje kada analiziramo *predmete u studijskim programima*, većina predmeta u svome nazivu nije eksplicitno povezana sa rodnom ravnopravnošću. Međutim mnogi od navedenih predmeta otvaraju mogućnost za integrisanje sadržaja rodne ravnopravnosti bilo kroz literaturu ili nastave jedinice. Uvidom u silabuse predmeta kao što su *Pedagogija, Sociologija i Psihologija*, možemo potvrditi da nema tema koje se realizuju, a direktno su povezane s promovisanjem rodne ravnopravnosti. Predmet *Inkluzija / Inkluzija u odgoju i obrazovanju* ne bavi se direktno temama rodne ravnopravnosti iako kroz širok spektar inkluzivnih pedagoških pristupa treba otvoriti prostor za razmatranje rodne dimenzije u kontekstu promovisanja ravnopravnosti. Posebno je to bitno za buduće pedagog(inj)e i edukator(ic)e rehabilitator(ic)e. Daljnja analiza predmeta *Sociologija identiteta, Sociologija porodice, Sociologija braka i spolnosti i Psihologija marginaliziranih grupa* pokazuje direktnu povezanost kroz teme koje realizuju i literaturu koja se koristi. Neke od nastavnih jedinica koje su u poveznici s promovisanjem rodne ravnopravnosti jesu *Pravo na izbor bračnog druga, Žene i društvo, Seksualni identiteti, Spolni, rodni i jezički identiteti, Identitet pojedinca –*

identitet društva, Feminizam, Feministička perspektiva braka i partnerski odnos, Reproductivno zdravlje i seksualni odnosi kroz historiju, Istospolni brak, Istospolna zajednica, Pitanje ljudskih prava, Teorija politike spolova, Nevolje s rodom, Žene, muškarci, brak i spolni odnosi, Savremene muško-ženske konstrukcije u vizualnoj kulturi, Bračna prava u zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, Postajanje ženom – teorijsko razumijevanje roda, Feminizam i bosanskohercegovačko društvo, Ljudska prava i pravno razumijevanje problema vezanih za rod. Postojanje ovih tema u okviru navedenih predmeta ukazuje na interdisciplinarnost u bavljenju rodom, spolom, seksualnošću i pravima. Takav pristup doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja o društvenim normama, spolu, braku, rodu i seksualnosti. Izučavanjem tih tema potiče se razumijevanje i poštovanje svih ljudskih prava bez obzira na rod. Obrazovanje na različite načine učestvuje u reprodukciji rodnihi jednakosti ili nejednakosti kroz svoj sistem vrijednosti, institucionalnu kulturu i odnos nastavnika prema studentima i sadržajima (Baranović, 2011). U prilog direktnoj vezi ovih predmeta s promovisanjem rodne ravnopravnosti idu i naslovi koji predstavljaju preporučenu literaturu, kao što su *Radanje moderne porodice, Nasilje protiv žena, Sociologija roda, Pojmovnik LGBTQ kulture, Drugi spol, Neko je rekao "feminizam", Seksualnost u Evropi.*

Neravnomjerna zastupljenost muških autora u odnosu na žene u spisku literature evidentna je u sva četiri studijska programa. To ukazuje i na rodnu neravnopravnost u akademskoj literaturi. Očita je i dominacija muških članova u odnosu na žene unutar komisija za izradu ili inoviranje elaborata navedenih studijskih programa. Takav omjer može održavati rodnu neravnopravnost u procesima odlučivanja i upravljanja u akademskom svijetu. Postojanje prikazane rodne nejednakosti podržava i dalje reproducira rodne stereotipe te šalje poruku da žene manje doprinose akademskoj zajednici. Ako silabusi zanemaruju teme rodne nejednakosti, rodno zasnovanog nasilja, prava žena, onda je obrazovanje koje studenti stječu nepotpuno. Nekompletno znanje reproducira neprofesionalne osobe na tržište rada, što je nadasve opasno zbog daljnje diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.

Visokoškolske obrazovne institucije obavezane Bolonjskom deklaracijom, koja podrazumijeva interkulturalnost, interdisciplinarnost, primjenu interaktivnih nastavnih metoda, demokratizaciju obrazovanja i osiguravanje jednakog pristupa za sve, ali i obrazovanje za rodnu ravnopravnost, mir i toleranciju, moraju prilagoditi svoje silabuse i nastavne materijale toj deklaraciji (Spahić-Šiljak, Kovačević i Husanović, 2022). Rodna nejednakost zadržava se kroz korištenje rodno nejednakog jezika, što u konačnici dovodi do nevidljivosti žena te, dugoročno, do rodno zasnovanog nasilja. Odbijanjem korištenja rodno inkluzivnog jezika zapravo se zadržava dominacija nad

ženama, dok se upotrebom rodno inkluzivnog jezika mogu prevenirati brojni primjeri rodno zasnovane nejednakosti (Spahić-Šiljak, Kovačević i Husanović, 2022). Rodnu nejednakost u visokoškolskim ustanovama podržava i korištenje postignutih titula isključivo u muškom rodu, što predstavlja potpuno isključenje i nevidljivost žena u akademskom smislu. Ako ne postoji vidljivost žena u akademskim postignućima, djevojčice nemaju ženske uzore i bivaju obeshrabrene te se širi slika dominacije muškaraca u svijetu znanja i akademskog uspjeha.

Obrazovni sistem kao izvor i prevencija rodno zasnovanog nasilja

Ranije smo naglasile utjecaj obrazovanja na razvoj svake osobe kroz odrastanje. Uz porodicu, obrazovanje je odgojni faktor koji oblikuje pojedinca sa svim njegovim / njenim identitetom, stavovima i pogledom na svijet. Samim time ono kreira i društvenu klimu. Važne su poruke koje dijete dobija kroz obrazovne institucije. One se šalju kroz sadržaje koji se izučavaju, klimu koja se kreira, stavove i vrijednosti koje ispoljavaju nastavnici/-ce vezano za različita pitanja. Čvrsta veza između obrazovanja i društva potpuno je razumljiva, jer razgovor o obrazovanju uvijek podrazumijeva odgovor na pitanje u kakvom društvu želimo živjeti. Transformacija i promjene u obrazovanju uvijek odražavaju promjene društva jer obrazovanje nije samo njegov dio nego i pokretač njegovog razvoja i promjene (Čavrak, 2013). Bosanskohercegovačko društvo, nažalost, reflektira patrijarhalne obrasce, a unutar njega se rodno zasnovano nasilje i femicid, kao najekstremniji oblik, pojavljuju kao ozbiljan društveni problem. Tome svjedoče mnogobrojni izvori. Bakija (2023) navodi da je od 2015. do kraja 2023. ubijeno više od 60 žena (Lakić i Malešić, 2025). Zatim, u izvještaju UNICEF-a navodi se da je svakog mjeseca u 2024. jedna žena u Bosni i Hercegovini izgubila život zbog rodno zasnovanog nasilja, a SOS-linije za prijavu nasilja primile su više od 17.000 poziva u posljednje tri godine, pokazujući koliko je problem duboko ukorijenjen i koliko žena traži pomoć (<https://www.unicef.org/>). Poražavajući su podaci da je gotovo polovina žena u Bosni i Hercegovini (48%) iskusila neki oblik nasilja, uključujući i nasilje od intimnog partnera, nepartnera, uhođenje ili seksualno uznemiravanje, od svoje 15. godine (Lakić i Melšić, 2025).

Analizirajući materijale u ovom radu, možemo primijetiti da se u bosanskohercegovačkom društvenom kontekstu unutar obrazovanja normalizuje rodno zasnovano uvjerenje prema kojem je žena prvenstveno odgovorna za emocionalne procese, negu i odgoj djece, dok je muškarac

zadužen za egzistencijalna i materijalna pitanja. Takva podjela ne samo da učvršćuje rodne stereotipe nego proizvodi i implicitne poruke koje oblikuju emocionalni i socijalni razvoj dječaka i djevojčica. Društvene norme često učvršćuju rodne stereotipe gdje se žene, tj. majke krive za probleme djece, dok se muškarci, tj. očevi vrednuju prema tome koliko "preuzimaju kontrolu". Djeca se uče emocionalnim ulogama prema spolu, pa je djevojčicama dopuštena tuga, ali ne i ljutnja, dok dječaci ne smiju pokazivati ranjivost, a agresija im se toleriše. Ovi obrasci ograničavaju emocionalnu pismenost i doprinose reprodukciji nasilja, uključujući rodno zasnovano nasilje i femicid (Bjelopoljak i Lalić, 2024).

Namjera je bila da ovim radom ukažemo na činjenicu kako poruke koje djeci šaljemo kroz obrazovni sistem u konačnici formiraju pojedinca, njegovo / njeno ponašanje i društveni kontekst. Podaci kojima raspolazemo unutar ovog rada te oni o rodno zasnovanom nasilju ukazuju na vezu između poruka koje se dobijaju kroz obrazovanje i ponašanja koje ispoljavaju odrasli/-e. Dakle, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini od predškolskog uzrasta, pa sve do univerziteta, nažalost, odražava rodne stereotipe kroz sadržaje i prakse koje jačaju rodne razlike. Takav pristup uči dječake da su povezani s moći, snagom i dominacijom, a djevojčice s pasivnošću i njegom, što kasnije može opravdavati nasilje. Socijalizacija u kojoj djevojčice internaliziraju osjećaj ranjivosti i manje vrijednosti, a dječaci uče potiskivati emocije i pokazivati snagu kroz agresivno ponašanje povisuje rizik od nasilnih obrazaca ponašanja. Obrazovni sistem može biti i mjesto izvora, ali i prevencije rodno zasnovanog nasilja. Za promjene u sistemu važno je osvijestiti postojanje rodni razlika, njihovu učestalost, posljedice koje ostavljaju na učenice i učenike kako bi se dogodila promjena. Rodna nejednakost u obrazovanju sistemski je problem i kao takvom mu moramo pristupiti. Obrazovanje treba biti mjesto edukacije o ravnopravnosti, prevenciji nasilja i marginalizacije žena, što bi omogućilo da mladi, odgajatelji i nastavnici budu spremni prepoznati nasilje i spriječiti njegovu reprodukciju.

Zaključak

Rodna nejednakost u obrazovanju i dalje je prisutna kroz nastavne materijale i prakse koje reproduciraju stereotipe, od podjele aktivnosti i jezika do prikaza porodice. Takvi sadržaji ograničavaju razvoj dječijih potencijala i oblikuju neravnopravne obrasce socijalizacije, što može imati dugoročne posljedice na emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj djece. Preporuka je poboljšati materijale uvođenjem rodno osjetljivih sadržaja, afirmisati različite porodične modele te kontinuirano obrazovati odgajatelje i odgajateljice kako

bi gradili inkluzivno okruženje.

Čitanke u osnovnim i srednjim školama pokazuju rodnu neravnotežu jer u sadržajima muškarci dominiraju u javnim i profesionalnim ulogama, dok se žene prikazuju kroz tradicionalne i pasivne uloge. Takav prikaz oblikuje stereotipe, ograničava profesionalne aspiracije djevojčica i učvršćuje tradicionalne norme kod dječaka. Preporuka je razvijati rodno osjetljive čitanke s jednako zastupljenim autoricama i autorima, inkluzivnim jezikom i nestereotipnim prikazom likova te poticati nastavnike i nastavnice na razgovore o ravnopravnosti žena i muškaraca (Baranović, Jugović i Doolan, 2008).

Visoko obrazovanje igra ključnu ulogu u oblikovanju stavova budućih odgajatelja i nastavnika, ali još nedostaje dovoljno sadržaja koji promovišu rodnu ravnopravnost. Rodna nejednakost u školama također negativno utječe na mentalno zdravlje djece i mladih, smanjuje samopouzdanje, povišuje rizik od anksioznosti i depresije te može dovesti do osjećaja izolacije. Preporuka za daljnji rad jest ispitati učenike i učenice kako percipiraju rodnu nejednakost i njen utjecaj na njihov razvoj, identitet i samopouzdanje.

Ovo je prekretnica koja zahtijeva kritičko ispitivanje uvjeta koji ograničavaju život, otvarajući mogućnost za drugačiji život (Butler, 2004).

Literatura

- Baranović, B. (2011), "Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju" u: *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj: istraživanje "Percepcija, iskustva i stavovi u rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj"*, Biblioteka "Ona", Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, Zagreb, 38-48; ISBN 978-953-7574-15-4
- Baranović, B., Doolan, K., Jugović, I. (2010), "Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?", *Sociologija i prostor*, 48 [2 (187)], 349–374.
- Butler, J., (2004), *Undoing Gender*, "Routledge", New York – London.
- Bitanga, M. (2023), *Obrazovanje bez barijera – izazovi rodnih stereotipa u obrazovnim materijalima*, diplomski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- Bjelopoljak, Š., Lalić, M. (2024), *Obitelj i stručnjaci: Sinergija kroz sistemsku podršku*, Institut Mentis. Sarajevo.
- Cocorada E. (2018), *Gender Stereotypes in School Textbooks*, Revista Românească pentru Educație Multidimensională.
- Čavrak, V. (2013), «Obrazovanje za dobro društvo» u: Čavrak, V., Gelo. T. (ur.), *Zbornik radova znanstvene konferencije: Ekonomsko obrazovanje u*

Republici Hrvatskoj – jučer, danas, sutra, Zagreb, 3–26.

Hodžić, A., Bijelić, N., Cesar, S. (2003), *Spol i rod pod povećalom: priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*, CESI, Zagreb.

Lakić, D., Malešić, S. (2025), “Uloga feminizma i jačanje zakonodavnog okvira protiv nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini”, *STED Journal*, 7(1), 100–109.

Mahmutović, S. (2022), Rodno osjetljiva upotreba jezika u Bosni i Hercegovini. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 56(108), 47–59.

Milovanović, Boško (2014), Značaj čitanke za mlade razrede sa stanovišta cilja obrazovanja. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta XLIV* (2). 267– 280.

Mujić, M., Knežević, S. D., “Analiza udžbenika za srednju školu u Kantonu Sarajevo: fotografije i tekstovi” u: *Pogled iz drugog ugla: udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo*, Fondacija CURE, 51–92.

Pennington, D. C. (1996), *Osnove socijalne psihologije*, Naklada “Slap”, Jastrebarsko.

Petz, B. (ur.) (1992), *Psihologijski rječnik*, “Prosvjeta”, Zagreb.

Stjepanović-Zaharijevski, D., Gavrilović, D., Petrušić, N. (2010), *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*, UNDP.

Spahić-Šiljak, Z., Kovačević, J., Husanović, J. (2022), *Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: protiv rodno zasnovanog nasilja*, Fondacija TPO.

Štimac Radin, H. (2010), *Rodno osviještena politika u obrazovanju*, Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, Zagreb.

<https://www.unmo.ba/media/2882/plan-rodne-ravnopravnosti-na-unmo.pdf>

Abstract

The aim of this paper is to determine the role of the education system in shaping attitudes toward gender equality through quantitative and qualitative analysis of textbooks and educational documentation at all levels of education from preschool to higher education. The focus is on subtle messages, values, and biases conveyed through educational materials and their impact on the formation of identity and social roles. The paper emphasizes early childhood as a crucial period of socialization, highlighting the education system's potential to either reproduce or transform social norms.

Keywords: gender equality, education system, socialization, textbooks